

6. Беларуский государственный архив-музей литературы и искусства. Фонд 3. Оп. 1. Д. 13.
7. Шкялёнак М. Беларусь і суседзі : гістарычныя нарысы. Беласток : Беларускае гістарычнае таварыства, 2003.
8. Станкевіч А. Беларусы як нацыянальная меншасць у Польшчы // Беларускі гістарычны часопіс. 1995. № 2. С. 107–119.
9. Станкевіч А. З Богам да Беларусі : збор твораў. Вільнюс : Інстытут беларусістыкі, 2008.

ЛЮБЛІНСКІ СОЙМ 1569 Г. З ПЕРСПЕКТЫВЫ ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОЎСКАГА

У.А. Падалінскі

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, пр. Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь, ul-padalinski1978@gmail.com

У артыкуле разглядаецца дзейнасць дэлегацыі Вялікага Княства Літоўскага на заключным этапе Люблінскага сойма 1569 г. Аналізуецца палітычная пазіцыя прадстаўніцтва ВКЛ па розных праблемах агульнадзяржаўнага і лакальнага значэння. Аўтар прыходзіць да высновы аб існаванні ў Вялікім Княстве Літоўскім у 1560-я гады самастойнага шляхецкага руху.

Ключавыя словы: Люблінская унія, вальны сойм, шляхта, Вялікае Княства Літоўскае, Рэч Паспалітая.

THE LUBLIN DIET OF 1569 FROM THE PERSPECTIVE OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA

U.A. Padalinski

Belarusian State University, 4 Niezaliežnasci Avenue, Minsk 220030, Belarus

The article explores the activities of the Grand Duchy of Lithuania's delegation in the final stage of the Lublin Diet of 1569. It analyzes the political position of the GDL representation on various issues of state and local importance. The author comes to the conclusion about the existence of an independent nobility movement in the Grand Duchy of Lithuania in the 1560s.

Key words: the Union of Lublin; the General Diet; nobility; the Grand Duchy of Lithuania; the (Polish-Lithuanian) Commonwealth.

Люблінскі сойм 1569 г. стаў этапнай з'явай у гісторыі Вялікага Княства Літоўскага і Каралеўства Польскага. Пад час яго пасяджэнняў вызначаліся далейшыя шляхі гістарычнага развіцця супольнай Рэчы Паспалітай і тых народаў, якія былі аб'яднаны ў яе складзе. Аналіз дзейнасці прадстаўніцтва ВКЛ на сойме ў Любліне дазваляе адлюстраваць найбольш актуальныя сацыяльна-палітычныя праблемы, якія стаялі перад шляхтай беларускіх і літоўскіх зямель у трэцяй чвэрці XVI ст.

Нагадаем, што першы склад велікакняжацкай дэлегацыі працаваў на сумесным сойме ў студзені–лютым 1569 г. Аднак у ноч на 1 сакавіка прадстаўнікі ВКЛ пакінулі Люблін у знак пратэсту супраць жорсткай пазіцыі манарха і кароннага боку ў пытанні заключэння уніі [1, с. 461–464]. Гэты крок меў катастрафічныя наступствы для Вялікага Княства Літоўскага. Кароль польскі і вялікі князь літоўскі Жыгімонт Аўгуст увесну 1569 г. без усякага сур'эзнага прававога абгрунтавання далучыў да Польшчы частку ўкраінскіх зямель і Падляшша [2, с. 26–27]. Апынуўшыся ў такой крытычнай сітуацыі кіроўныя колы ВКЛ вымушаны былі пагадзіцца на сваё вяртанне ў Люблін. Велікакняжацкія радныя паны на чале з жамойцкім старостам, земскім

маршалкам ВКЛ Янам Хадкевічам і земскія паслы, абраныя на павятовых соймаках у маі 1569 г., прыбылі на пасяджэнні сойма ў пачатку чэрвеня. Менавіта гэты склад дэлегацыі Вялікага Княства Літоўскага зацвердзіў акт уніі з Каралеўствам Польскім [3, с. 348–356]. Паўсталая 1 ліпеня 1569 г. Рэч Паспалітая ўтваралася на федэратыўнай аснове. Дзяржава павінна была мець адзінага манарха, а таксама сумесны парламент (вальны сойм) і агульную знешнюю палітыку. Аднак ВКЛ захоўвала асобныя ўрады, судовую і прававую сістэму, канцылярыю, скарб, войска, тытул, дзяржаўныя сімвалы, афіцыйную старабеларускую мову (да 1697 г.) і тэрытарыяльную адасобленасць. Такім чынам, пасля 1569 г. Вялікае Княства Літоўскае захавала частковы суверэнітэт, а яго дзяржаўнасць не была ліквідавана [4, с. 23–28]. Пасля заключэння уніі велікакняжацкая дэлегацыя працавала на сойме ў Любліне да яго заканчэння 12 жніўня 1569 г.

Можна вылучыць тры асноўныя накірункі дзейнасці прадстаўніцтва Вялікага Княства Літоўскага на Люблінскім сойме ўлетку 1569 г.: вызначэнне дзяржаўна-прававога статусу ВКЛ у складзе Рэчы Паспалітай, забеспячэнне сумеснай абароны ад Маскоўскай дзяржавы ва ўмовах Інфлянцкай вайны і вырашэнне мясцовых і персанальных спраў [5, с. 19–124].

Прыярытэтнай для велікакняжацкай дэлегацыі была праблема вызначэння кампетэнцыі цэнтральных (земскіх) і прыдворных (дворных) урадаў Вялікага Княства і Каралеўства, у чым адлюстравалася жаданне забяспечыць раўнапраўны статус абодвух суб'ектаў новай дзяржавы. Жыгімонт Аўгуст 19 ліпеня 1569 г. выдаў прывілей, які часова рэгуляваў паўнамоцтвы земскіх і дворных маршалкаў ВКЛ і Польшчы і гарантаваў іх раўнапраўе [2, с. 47–51; 3, с. 376–378]. А ўжо 29 ліпеня кароль і вялікі князь выдаў яшчэ адзін прывілей, у якім абяцаў не абмяжоўваць вольнасцей Вялікага Княства Літоўскага [2, с. 42; 3, с. 378–380]. Абодва каралеўскія прывілеі, прынятыя пад непасрэдным уплывам сенатараў і паслоў ВКЛ, фактычна забяспечылі захаванне ўсіх правоў і свабод Вялікага Княства Літоўскага ў складзе Рэчы Паспалітай.

Разгляд шэрагу прынцыпова важных пытанняў, такіх як парадак выбару новага караля і вялікага князя, рэфармаванне судаводства альбо стварэнне адзінай манетнай сістэмы, быў адкладзены на пазнейшы час. На сойме абмяркоўвалася збліжэнне сістэм заканадаўства ВКЛ і Польшчы. У выніку, была створана спецыяльная камісія для перапрацоўкі Статута 1566 г. [6, с. 254–255]. Аднак складзеная выключна з велікакняжацкіх прадстаўнікоў яна скіравала працу па рэдагаванні Статута па шляху захавання асобнай прававой сістэмы ВКЛ. У некаторых справах дэлегацыя Вялікага Княства пацярпела паражэнне: частка радных паноў не ўвайшла ў склад сумеснага сената Рэчы Паспалітай, не атрымалася далучыць усе Інфлянты толькі да ВКЛ, не было перагледжана каралеўскае рашэнне аб уключэнні зямель Украіны і Падляшша ў склад Польшчы. Тым не менш, на сойме Мазырскі павет быў юрыдычна замацаваны за Менскім ваяводствам Вялікага Княства Літоўскага [6, с. 255].

Адно з цэнтральных месцаў у дзейнасці дэлегацыі ВКЛ на Люблінскім сойме 1569 г. займала вырашэнне цэлага комплексу пытанняў, якія тычыліся арганізацыі абароны краіны. Аднак надзеі на тое, што заключэнне уніі адразу прывядзе да кардынальных змен у забеспячэнні абароны Вялікага Княства Літоўскага ад Маскоўскай дзяржавы, не апраўдаліся. Соймавая дыскусія на конт арганізацыі сумеснай з Польшчай абароны паказала, што ў той час ні манарх, ні каронная ці велікакняжацкая шляхта не былі гатовы да новых і рашучых крокаў, каб пераламіць ход Інфлянцкай вайны. Прапанова склікання агульнага паспалітага рушэння не была падтрымана Жыгімонтам Аўгустам і сенатам, а ідэя стварэння агульнага скарба, са сродкаў якога можна было б утрымліваць

пастаянную армію, фактычна ў Любліне не абмяркоўвалася [7, с. 492–499, 593, 603–604, 608–612].

Хіба адзіным рэальным на той час варыянтам павялічыць абароназдольнасць ВКЛ быў прапанаваны часткай велікакняжацкіх паслоў праект увядзення кварты, г.зн. выплаты на патрэбы абароны 1/4 часткі даходаў з даменіяльных уладанняў. Для гэтага неабходна было прызначыць спецыяльны падатак на выкуп такіх маёнткаў, паколькі большасць з іх была закладзена на ваенныя патрэбы. Аднак значная частка шляхты не хацела плаціць дадатковых грошай са сваіх і так ужо знішчаных вайной уладанняў. Супраць была і велікакняжацкая магнатэрыя, якая, як правіла, і трымала гаспадарскія маёнткі ды карысталася ўсімі іх даходамі. У выніку, праект увядзення ў ВКЛ кварты не быў рэалізаваны [7, с. 609, 617–619]. Велікакняжацкая дэлегацыя на сойме засяродзіла сваю ўвагу на кантролі за аптымальным зборам папярэдніх пабораў і пагадзілася ўхваліць новыя падаткі на патрэбы абароны, хаця і па адносна нізкіх стаўках [6, с. 256–263]. Пры гэтым, варта памятаць, што на пазіцыю прадстаўнікоў ВКЛ у пытанні фінансавання вайны ў значнай ступені ўплываў сур’ёзны гаспадарчы крызіс, які ахапіў краіну ў канцы 1560-х гг. [2, с. 33; 8, с. 118–194, 211–270].

З Люблінскага сойма 1569 г. у Маскоўскую дзяржаву было накіравана першае “вялікае” пасольства Рэчы Паспалітай, у склад якога ўвайшлі прадстаўнікі як Каралеўства Польскага, так і Вялікага Княства Літоўскага [5, с. 77–79]. Адпраўка гэтай дыпламатычнай місіі ў Маскву можа разглядацца як спроба атрымаць часовую перадышку ў Інфлянцкай вайне для аднаўлення ваенна-эканамічнага патэнцыялу дзяржавы і назапашвання сіл для новага этапу баявых дзеянняў. У цэлым матэрыялы працы сойма адлюстроўваюць наяўнасць у шляхты ВКЛ даволі рашучых намераў адносна працягу вайны з Маскоўскай дзяржавай, але вайны не абарончай, а менавіта наступальнай [7, с. 496, 499, 608–609].

Прадстаўніцтва Вялікага Княства Літоўскага на пасяджэннях сойма ў Любліне разглядала шырокі спектр праблем мясцовага жыцця лакальных шляхецкіх карпарацый. Закранутыя пытанні былі ў асноўным звязаны з сацыяльнымі і эканамічнымі справамі, арганізацыяй мясцовага судаводства, размежаваннем розных рэгіёнаў. Часта яны адлюстроўвалі індывідуальныя лёсы асобных шляхцічаў. Асаблівае месца ў рэгіянальных петыцыях займалі пытанні з паўсядзённага жыцця шляхты і іх падданых ва ўмовах вайны (напрыклад, канфлікты з ротмістрамі і жаўнерамі). Уздымаліся таксама пытанні самавольства мясцовай адміністрацыі [9, с. 497–502]. Зразумела, разгляд большасці мясцовых праблем быў ініцыяваны земскімі пасламі. На пасяджэннях сойма яны маглі паспяхова вырашаць і свае асабістыя справы. І гэтая магчымасць яшчэ больш узмацняла павагу шляхты ВКЛ да інстытута сойма, які станавіўся не толькі месцам вырашэння дзяржаўных альбо мясцовых праблем, але і месцам абароны прыватных правоў. Варта таксама адзначыць салідарную пазіцыю ўсяго прадстаўніцтва ВКЛ і Польшчы па матэрыяльнай падтрымцы шляхты Полацкага ваяводства, якая, напэўна, найбольш пацярпела ад Інфлянцкай вайны [5, с. 120–122; 8, с. 316–332].

Аналіз працы сойма ў Любліне прыводзіць да высновы, што ў 1560-я гг. у Вялікім Княстве Літоўскім нараджаўся самастойны палітычны рух, які актыўна карыстаўся лозунгамі і ідэямі “шляхецкай дэмакратыі”. Сацыяльнай базай гэтага руху была дробная і сярэдняя шляхта. У яе інтарэсах некаторыя соймавыя паслы заклікалі забяспечыць роўнасць асобных слаёў шляхты, абараніць маёмасныя і сацыяльныя правы найбяднейшага шляхецтва, павысіць эфектыўнасць мясцовага апарату ўлады, рэфармаваць скарбовую сістэму і ўвесці кантроль за ёй з боку шляхты. Былі пастаўлены пытанні аб ператварэнні залежных баяраў-шляхты ў паўнаважных прадстаўнікоў шляхецтва, спыненні злоўжыванняў з боку ўлады

ў час правядзення аграрнай рэформы, забароне адной асобе адначасова трымаць некалькі павятовых урадаў, увядзення ў ВКЛ кварталы, адмене некаторых павіннасцей і падаткаў [5, с. 123–124]. Заўважым, аднак, што многія з гэтых пастулатаў былі запазычаны непасрэдна ў экзекуцыйнага руху кароннай шляхты. Можна таксама назваць палітычных лідараў, якія не толькі выступалі пад шляхецкімі лозунгамі, але і спрабавалі рэалізаваць іх на практыцы. Такімі лідарамі з’яўляліся пасол Новагародскага павета Мальхер Сноўскі і пасол Жамойцкага староства Мікалай Станкевіч-Білевіч. Шэраг шляхецкіх пастулатаў быў аформлены ў соймавых канстытуцыях [6, с. 255], частка так і не была рэалізавана. Такія абмежаваныя дасягненні “шляхецкіх дэмакратаў” на Люблінскім сойме 1569 г. сведчаць аб іх адносна слабой грамадскай падтрымцы ў маштабах ўсяго ВКЛ (хаця ў розных рэгіёнах узровень такой падтрымкі мог быць розным). Гэта было выклікана амаль поўнай перавагай магнатаў у сацыяльна-палітычным і эканамічным жыцці Вялікага Княства і адсутнасцю значнай колькасці незалежнай у маёмасным плане сярэдняй шляхты. Такім чынам, лідары шляхецкага руху ў ВКЛ маглі разлічваць на рэалізацыю сваіх задач толькі ў тым выпадку, калі б мелі падтрымку альбо з боку манарха, альбо з боку тых магнатаў, якія карысталіся лозунгамі шляхецкай дэмакратыі.

Нарэшце падкрэслім, што пад час сумеснай соймавай працы ў Любліне дэлегацыя Вялікага Княства Літоўскага захоўвала пэўную адасобленасць ад дэлегацыі Польшчы. Велікакняжацкія прадстаўнікі самастойна афармлялі і перадавалі каралю, сенату і пасольскай ізбе свае просьбы ды артыкулы як па агульнадзяржаўных, так і мясцовых пытаннях (і нават атрымлівалі на іх асобныя каралеўскія адказы), праводзілі ўласныя нарады і не ўдзельнічалі ў дыскусіях, якія тычыліся выключна каронных пытанняў [5, с. 124]. На наш погляд, гэта яшчэ адзін доказ таго, што дзяржаўныя арганізмы ВКЛ і Польшчы ўсё яшчэ захоўвалі істотныя адрозненні паміж сабой у складзе супольнай Рэчы Паспалітай.

Такім чынам, летам 1569 г. дэлегацыя Вялікага Княства Літоўскага вярнулася на Люблінскі сойм, каб заключыць унію з Каралеўствам Польскім і арганізаваць сумесную абарону. Аднак найважнейшай мэтай, якая стаяла перад раднымі панамі і земскімі пасламі, было максімальнае захаванне правоў і свабод ВКЛ, забеспячэнне роўнага статусу з Польшчай у межах новага дзяржаўнага аб’яднання. Менавіта гэтая мэта, на наш погляд, вызначыла асноўныя накірункі дзейнасці велікакняжацкага прадстаўніцтва на сойме ў Любліне. Шэраг рашэнняў, прынятых ужо пасля падпісання уніі, паказваюць, што прынамсі фармальна раўнапраўны статус Вялікага Княства Літоўскага і Каралеўства Польскага ў складзе Рэчы Паспалітай быў забяспечаны. У той жа час значныя тэрытарыяльныя страты, перанос цэнтра палітычнага жыцця ў Польшчу, страта асобнага вальнага сойма не дазваляюць назваць дзейнасць прадстаўнікоў ВКЛ летам 1569 г. у Любліне цалкам паспяховай. Тым не менш, сойм не вырашыў усіх ключавых праблем для далейшага развіцця новаўтворанай дзяржавы. Гэтая акалічнасць адкрывала далейшы шлях альбо да поўнага аб’яднання Каралеўства і Вялікага Княства ў “адзінае непадзельнае і неадрознае цела”, альбо да захавання частковага суверэнітэту Вялікага Княства Літоўскага ў межах Рэчы Паспалітай.

БІБЛІАГРАФІЧНЫЯ СПАСЫЛКІ

1. Гісторыя Беларусі: У 6 т. Т. 2: Беларусь у перыяд Вялікага Княства Літоўскага / Ю. Бохан [і інш.]; рэд. кал.: М. Касцюк (гал. рэд.) [і інш.]. Мінск: Экоперспектива, 2008.
2. Lulewicz H. Gnięwów o unię ciąg dalszy (Stosunki polsko-litewskie w latach 1569–1588). Warszawa: Neriton, 2002.
3. Akta unii Polski z Litwą 1385–1791 / Wyd. S. Kutrzeba i W. Semkowicz. Kraków: Nakł. Polskiej Akademii Umiejętności i Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, 1932.

4. Падалінскі У. Барацьба шляхты за суверэнітэт ВКЛ пасля Люблінскай уніі 1569 г. // Беларускі Гістарычны Часопіс. 2016. №7. С. 23–28.
5. Падалінскі У.А. Прадстаўніцтва Вялікага Княства Літоўскага на Люблінскім сойме 1569 года: удзел у працы першага вальнага сойма Рэчы Паспалітай / навук. рэд. А.А. Радаман. Мінск: А.М. Янушкевіч, 2017.
6. Volumina Constitutionum. T. II (1550–1609), vol. 1 (1550–1585) / Do druku przygotowali S. Grodziski, I. Dwornicka i W. Uruszczak. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2005.
7. Дневник Люблинского сейма 1569 года: Соединение Великого Княжества Литовского с Королевством Польским / Изд. М. Коялович. СПб.: Печатня В. Головина, 1869.
8. Янушкевіч А.М. Вялікае Княства Літоўскае і Інфлянцкая вайна 1558–1570 гг. Мінск: Медисонт, 2007.
9. Документы Московского архива Министерства юстиции. М.: Тов-во типогр. А. Мамонтова, 1897.

ВАЖНЕЙШИЕ ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ ПОЛЬСКО-БЕЛОРУССКИХ ОТНОШЕНИЙ В ПЕРИОД РАСПАДА СССР

Ян Петручук

*Варшавский университет, ул. Краковское предместье, 26/28, 00-927,
г. Варшава, Польша, jan.pietruczuk1922@gmail.com*

Целью статьи является рассмотрение развития польско-белорусских отношений до и после распада СССР. Польша и ставшая независимой Беларусь начали активно строить двусторонние связи. Подтверждением такого развития отношений являются высказывания польских и белорусских политиков, активно принимающих участие в процессе их налаживания. Сделан анализ избранных двусторонних деклараций и договоров, положивших основу польско-белорусских связей. Сделан вывод о том, что Польша и Беларусь в период после распада СССР, несмотря на существующие между ними проблемы, смогли в короткое время построить надёжную базу для дальнейшего развития дружеских отношений, возможность развития которых обе стороны пока что не использовали в полной степени.

Ключевые слова: польско-белорусские отношения; международное право; распад СССР.

THE MOST IMPORTANT STAGES IN THE DEVELOPMENT OF POLISH-BELARUSIAN RELATIONS DURING THE COLLAPSE OF THE USSR

Jan Petruczuk

*University of Warsaw, ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-927,
Warsaw, Poland, jan.pietruczuk1922@gmail.com*

The purpose of the article is to indicate how the Polish-Belarusian relations developed before and after the collapse of the USSR. Poland and Belarus, which became independent, began actively building bilateral ties. The statements of Polish and Belarusian politicians, who were actively involved in the process of their establishment, confirm this development of relations. The analysis of selected bilateral declarations and treaties that laid the Foundation of Polish-Belarusian relations is made. It is concluded that Poland and Belarus in the period after the collapse of the USSR, despite the existing problems between them, were able in a short time to build a reliable basis for the further development of friendly relations, the possibility of which both sides have not yet used to the full extent.